

„Igen hatalmas úr, jól ismeri az államügyeket”¹

*Emlékkötet Szatmári György tiszteletére.
Szerk. Fedeles Tamás. (Egyháztörténeti
Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye
Történetéből III.) Budapest–Pécs, 2007.
130 oldal*

A pécsi püspökség alapításáról pontos információk állnak rendelkezésünkre. Ismerjük alapításának a pontos időpontját, hiszen fennmaradt az alapító oklevél átirata. Ebben az áll, hogy a püspökség felállítására 1009. augusztus 23-án került sor Azo pápai legátus jelenlétében. Ismerjük az egyházmegye első vezetőinek a nevét is, a további püspökök névsora is rendelkezésünkre áll. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a 18–19. század fordulóján elkészült a Pécsi Egyházmegye akkori legteljesebb monográfiája.² A közelgő millenniumi évforduló miatt esedékes az egyházmegye történetének egy új, monografikus feldolgoása. A tervezett monográfia előkészületi munkálatait már a Fricsy Ádám jezsuita atya által vezetett egyháztörténeti munkabizottság megkezdte. Ugyancsak ő kezdeményezte az 1993-ban létrejött Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből című sorozatot, melynek első kötete meg is jelent.³ A második kötet kéziratái is elkészültek, de a megjelenésére nem került sor. A munkaközösség időközben – vezetőjének és több oszlopos tagjának elhunytá következtében – megszűnt, így sokáig úgy tűnt, a tervezett tanulmánykötet-

szériának nem lesz folytatása. Mayer Mihály pécsi megyéspüspök 2005-ben újjászervezte a Pécsi Egyházmegye bizottságait, ennek során az egyháztörténeti bizottság is megújult, melynek legfontosabb feladata a közelgő millenniumra való felkészülés. A feladatokat koordináló személyek: Sümei József, Kikindai András, Fedeles Tamás, Horváth István. A bizottság munkájának célja egy 2009-re tervezett egyháztörténeti monográfia elkészítése. Az előkészület fontos alkotóelemei azok a tudományos tanácskozások, melyeken a korszak kutatói mutatják be legújabb kutatási eredményeiket. Az első két konferencia válogatott előadásait tartalmazó két tanulmánykötet 2007 májusában jelent meg.⁴ A tanulmánykötetsorozat nem kapott új címet, így az eddig torzónak látszó sorozat újabb kötetekkel gyarapodik.

A Pécsi Egyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága által 2005 decemberében rendezett konferencia válogatott tanulmányait olvashatjuk a sorozat harmadik kötetében. A kötet elkészítése a már említett, közelgő millenniumi ünnepség előkészítéséhez kapcsolódik, valamint Szatmári György pécsi püspökké történő kinevezésének (1505) fél évezredes jubileuma előtti tisztelgés. A konferencián elhangzott tizenegy előadásból a kötet hatot tartalmaz. Az egyháztörténeti témák mellett helyet kapott a művészet- és az irodalomtörténet, valamint a régészet is.

A szerkesztői előszót követően Szatmári György (1457–1524) rövid életrajzi vázlata nyitja a kötetet (9–13. old.). A püspök egy Szatmár vármegyei család sarja, apja kereskedelemmel foglalkozott, anyja kassai pol-

¹ Aluise Bon velencei diplomata 1519-es jelentésben Szatmári Györgyről. Balogh István: *Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526)*. Szeged, 1929. XXXI.

² Koller, Josephus: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII*. Posonii, Pesthini, 1782–1812.

³ *Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből I*. Szerk. Fricsy Ádám. Pécs, 1993.

⁴ A 2005. októberében rendezett emlékülés anyaga: *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére*. Szerk. Horváth István – Kikindai András. Budapest–Pécs, 2007. (Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye Történetéből II.)

gár volt. Apja halál után nagybátyja nevelte. Mind az apja, mind a nagybátyja után jelentős vagyont örökölt. Alapfokú tanulmányait Kassán végezte, majd a krakkói egyetem tanult, feltételezhető, hogy Bolognában is folytatott tanulmányokat. Ez után a királyi kancellárián kezdett dolgozni. Világi „karrierje” mellett az egyházi pályán is jelentős sikereket ért el: 1499-ben veszprémi püspök lett, majd 1501-ben a váradi egyházmegye élére került. 1503-ban Ulászló titkos kancellárrá nevezte ki, így gyakorlatilag az ország kül- és belpolitikai ügyeinek irányítójává vált. Később a pécsi püspökséget is megkapta, II. Gyula pápa 1505-ben erősítette meg az egyházmegye élén. Szatmári humanista kört alakított ki Pécsen, és több tehetséges ifjú számára biztosította a tanulás lehetőségét. Bakócz Tamás halála után (1521) az esztergomi érseki székbe emelkedett, mely pozíciót 1524. április 7-én bekövetkezett haláláig töltötte be.

A tanulmányok sorát Erdélyi Gabriella munkája nyitja *Jog és erőszak: konfliktusmegoldás a késő-középkorban. A pécsi egyházmegyei hívek ügyei a Pápai Kúrián* címmel (15–24. old.). A szerző a tanulmányban a késő középkori konfliktusok megoldását tárgyalja. Két problémakörre összpontosít: egyrészt arra, hogy többségében egyszerű emberek fordultak a Kúriához, másrészt pedig, hogy a Kúria elé vitt súlyos vétek közül az erőszakos cselekedetek nemzetközi összehasonlításban is nagy számban vannak jelen. A tanulmány további részében a fentebb említett két problémakör részletes tárgyalása következik. A szerző bemutatja, hogy kik voltak a kérelmezők. A pécsi egyházmegyeből 237 egyházi és 140 laikus személy nyújtott be kérvényt. A kérvények elemzéséből kiderül, hogy az egyházi személyek többsége kisjavadalmas vagy javadalom nélküli, a laikus kérvényezők közül pedig kevesebb mint 1% tartozott az elithez. Erdélyi Gabriella kísérletet tesz annak vizsgálatára, hogy a kérelmezők földrajzi hovatartozását beazonosítsa, erre azonban a források hiányában nem minden esetben van

lehetősége. Eddigi eredményeit egy táblázatban foglalja össze. A másik problémakör az erőszakos cselekmények túlsúlya, melyek a benyújtott kérvények 49%-át alkotják. A szerző példák segítségével mutatja be, mi volt az oka, célja és funkciója az erőszak elkövetésének. A leggyakoribb eset az egyházi személyek ellen elkövetett erőszak volt, gyakori volt az erőszakba torkolló magánvita is. A bírósághoz fordulás elsősorban a vita nyilvánossá tételének és a másik fél nyilvános megszégyenítésének volt az eszköze. Hogyan illeszkedik a *Penitenciária* ebbe a folyamatba? A kérdéskör jogi hátterének rekonstruálása nem könnyű, annyi azonban bizonyítható, hogy a *Penitenciária* egyfajta fellebbviteli bíróságként működött, majd az itt hozott döntéseket visszautalták a püspök hatáskörébe, vagy bonyolultabb ügyek esetén további vizsgálatot rendeltek el. Az egyszerű emberek ügyeinek nagyszámú jelenlétét a *Penitenciárián* az magyarázza, hogy itt nem a vagyon és a hatalom számított, hanem az egyszerű emberek mindennapi ügyei kerültek a helyi fórumról hivatalos szintre.

A következő két tanulmány az egyházi középréteg kapcsolatrendszerét mutatja be egy-egy példa alapján. Fedeles Tamás, a kötet szerkesztője a pécsi székeskáptalan kapcsolatrendszerét mutatja be (*Személyi összefonódások Pécsen, Mátyás és a Jagellók idején*), Kristóf Ilona pedig a váradi káptalant (*A váradi káptalan a Szatmári-Thurzó-Perényi korszakban 1502–1526*).

Fedeles Tamás tanulmányának (25–49. old.) középpontjában a pécsi székeskáptalan kapcsolatrendszerei állnak. A szerző egy közel hét évtizedes periódust vizsgált Csezmicei János püspökségétől (1459) Csulai Móra Fülöp haláláig (1526). A rövid historiográfiai áttekintés után a Janus Pannonius püspöksége idején kimutatható személyi kapcsolatok elemzése következik. A költő püspöksége idején 45 személy mutatható ki, és 16 főnél határozható meg a bejutás körülménye, ami 35,5%-os arány. A továbbiakban a személyi kapcsolatok részletezése kö-

vetkezik. A személyi összetétel bemutatása és elemzése egyértelműen igazolja, hogy Janus Pannonius Pécsen is a Váradon tapasztalt szellemi légkör kialakítására törekedett. Ernuszt Zsigmond püspöksége idején 62 személy jutott javadalomhoz, 27 főnél mutatható ki a bejutás körülménye, ami 43,5% arány. Az egyetemi tanulmányokat folytató kanonokok aránya az előző korszakhoz képest növekedett. Ezt követően a tanulmány Szatmári György humanista körével és Csulai Móré rövid püspökségének a bemutatásával folytatódik. Szatmári püspöksége idején 20 személy mutatható ki, és 13 főnél ismert a bejutás körülménye, ami 65%-os eredmény, a vizsgált korszakban Szatmári idején tanult a legtöbb kanonok külföldön, valamint a felsőfokú képzésben részesültek 90%-a akadémiai grádust is szerzett. A humanista kör tagjai is – részben – közülük kerültek ki. Csulai Móré Fülöp nagyon rövid ideig állt a pécsi egyházmegye élén, és püspöksége egyértelműen az egyházmegye hanyatlásának a korára esett. Működése idején mindössze egy személy jelenléte mutatható ki. Az elemzés eredményeképpen egy olyan egyházi közösségről kapunk képet, amely tagjait igen változatos, összetett kapcsolatrendszeren keresztül nyeri.

Kristóf Ilona a váradi káptalan személyi összetételét mutatja be 1502–1526 között (51–67. old.). A vizsgált korszakban a 24 fős káptalani testületből alig néhány fő mutatható ki név szerint. A tanulmány további részében a kimutatható személyek, valamint a közöttük lévő kapcsolat elemzése következik. A folytatásban a püspökök és a káptalan viszonyáról olvashatunk. A püspökök közül Szatmári került a legkevésbé kapcsolatba a káptalannal, hiszen nagyon keveset tartózkodott egyházmegyéjében. Thurzó Zsigmond püspöksége ambivalens képet mutat. Építkezései, humanista udvara miatt népszerű volt, de a káptalannal elmérgesedett a viszonya. 1508–1510-ben ez a nézeteltérés tettelegességgig fajult. Az ellentétek okáról nem sokat lehet tudni, csak a pereskedésről maradtak fent adatok. Kristóf Ilona a ren-

delkezésére álló adatok alapján kísérletet tesz a pereskedés okainak feltárására, majd megállapítja, hogy annak háttérében anyagi és személyi ellentétek álltak, mely következtében a káptalan és a püspök kapcsolata véglegesen megromlott. Thurzó halála után Perényi Ferenc lett a püspöki cím várományosa, de gyermek volta késleltette az eljárást. Addig a Perényiek familiárisa, Pestyén Gergely látta el a teendőket. 1514-ben Perényi került a püspöki székbe, és megpróbálta helyreállítani a káptalan és a püspök közötti korábban megromlott jó viszonyt. A tanulmány végén a püspökök által támogatott humanista körökről kap képet az olvasó.

Jankovits László *Jacobus Piso és Szalkai László* című dolgozatában a címben szereplő két személy kapcsolatát tárgyalja irodalomtörténeti szempontok alapján (69–80. old.). Szalkai László személye a társadalom- és művelődéstörténetben egyaránt sok szempontból vizsgált. Mecénási szerepe azonban eddig nem kapott nagyobb összefoglaló jellegű értékelést. Jankovits László ezzel a tanulmánnyal ehhez próbált hozzájárulni. Jacobus Piso életútja kevésbé ismert, így a tanulmány szerzője ennek is figyelmet szentel. A kapcsolat bemutatása és elemzése Piso versein keresztül történik. Szalkai és Piso találkozásáról konkrét adatok nem állnak rendelkezésünkre, de az sejthető, hogy családi kapcsolatok és Szatmári György mecénási tevékenysége állt a háttérben. A továbbiakban a szerző néhány vers elemzésével világítja meg a két személy kapcsolatát: Piso Szalkai pártfogoltja volt, de a többi pártfogolttól jelentősen különbözött. Elsősorban azért, mert a korábbi években a távolság kisebb volt kettejük között, másrészt Piso mint kiemelkedő költő a kevésbé művelt kortársak fölött állt. A költészetben ez az egyenlőtlenség olykor eltűnik, sőt az ellenkezőjére fordulhat. Jankovits László ezt a megállapítást is néhány versből vett példa alapján mutatja be, amelyekből kirajzolódik a költő és a mecénás kissé ellentmondásos kapcsolata.

A kötet két régészeti-művészettörténeti tanulmánnyal zárul. Bartos György és Juan Cabello a siklósi reneszánsz építkezéseket mutatják be *A Perényiek és a siklósi reneszánsz* címet viselő munkájukban (81–114. old.). Bodó Balázs pedig a pécsváradi apátság reneszánsz emlékeit elemzi tanulmányában (*Reneszánsz építkezések a pécsváradi apátságban*) (115–128. old.). Mindkét dolgozatban részletes kutatástörténeti összefoglalót olvashatunk. Bartos György és Juan Cabello a siklósi várat állítja a tanulmány középpontjába és elemzi az átépítéseket és átalakításokat a 13. századtól kezdve egészen a 18–20. századig, de részleteiben a reneszánsz építkezésekre koncentrál. Bodó Balázs az apátság 16. századi átépítését

elemzi részletesen, valamint a reneszánsz kőfaragványok helyét próbálja beazonosítani. E két munkát – jellegükből adódóan – igen gazdag (összesen 37, többségében színes fotó, rajz) és tegyük hozzá, kiváló minőségű képmelléklet teszi szemléletessé.

A kötet – mely a *Historia Ecclesiastica Hungarica* Alapítvány és a Pécsi Püspökség kiadásában látott napvilágot – bár csak hat tanulmányt tartalmaz, hűen tükrözi a pécsi konferencián elhangzott előadások széles tematikáját. A tanulmányok jól szerkesztettek, a dolgozatok után olvasható irodalomjegyzék a kutatások alaposágát tükrözi.

SOMOGYI ANDREA